

УДК 332.14(477.87):330.322

Т.М. БЕЗЕГА

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**Безега Тетяна Михайлівна** – к.і.н., с.н.с. НДІ політичної регіоналістики Ужгородського національного університету (м. Ужгород)

У статті досліджується роль фінансових інвестицій у розвитку регіональної економіки Закарпаття. Значна увага приділяється питанню унікального географічного положення Закарпатської області, що сприяє до зовнішньоекономічної співпраці з 54 країнами світу. Характеризується залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій в економіку, використання власного природно-ресурсного потенціалу та створення конкурентного середовища через сприяння розвитку малого і середнього бізнесу нашого регіону.

Ключові слова: регіон, економіка, фінансові інвестиції, капітал.

В статье исследуется роль финансовых инвестиций в развитии региональной экономики Закарпаття. Значительное внимание уделяется вопросу уникального географического положения Закарпатской области, которое способствует к внешнеэкономическому сотрудничеству с 54 странами мира. Характеризуется привлечение отечественных и зарубежных инвестиций в экономику, использование собственного природно-ресурсного потенциала и создание конкурентной среды через содействие развитию малого и среднего бизнеса нашего региона.

Ключевые слова: регион, экономика, финансовые инвестиции, капитал.

The article examines the value of investments in the development of regional economy Transcarpathia. Considerable attention is given to the unique geographical position of the Transcarpathian region, which contributes to the external economic cooperation with 54 countries. Characterized by attracting domestic and foreign investment in the use of their own natural resources and creating a competitive environment through the promotion of small and medium-sized businesses in our region.

Keywords: area, business, financial investments, capital.

© Т.М. Безега, 2013

Постановка проблеми. Закарпатська область має унікальне геополітичне та географічне положення, адже межує з чотирма країнами Євросоюзу. На півдні з Румунією, на південному заході з Угорщиною, на заході зі Словаччиною, на північному заході з Польщею [15], а також на північному і південному сході з Львівською та Івано-Франківською областями країни. Таке розташування надає їй низку гео економічних переваг у зовнішнь-економічній діяльності.

Площа Закарпаття становить 12,8 тис.км², або 2,1% території України. Площа регіону у 1,7 раза менша від середньостатистичної області України, майже в 3 рази менша від найбільшої за площею Одеської області (33,3 тис. кв. км) і дещо більша від найменшої за площею Чернівецької області (8,1 тис. кв. км). Кількість населення на 01.01.2005 становила 1 254 614 осіб, що в 1,4 раза менше, ніж має умовна середньостатистична область України.

За територіально-адміністративним устроєм Закарпаття поділяється на 13 районів, 11 міст, з них 5 – обласного значення, 19 селищ міського типу, 307 сільських рад. В області 609 населених пунктів, з яких 193 мають статус гірських. Близько 80% території регіону займають гори [3]. Питома вага регіону за територією – 2,1%, населення – 2,7%, що відповідно складає 24 і 17 місце серед 27 регіонів України [11].

За величиною території та за кількістю населення Закарпатська область подібна до європейського стандарту адміністративних територіальних утворень подібного рівня. До такого стандарту

прямують майже всі однотипні за територією і населенням до України держави Європи. Зазначимо, що в цілому обласний поділ України відповідає сучасним європейським параметрам. Певна невідповідність стосується окремих регіонів, кількісний склад населення яких перевищує межі, прийняті в Європейському Союзі, зокрема Донецької, Дніпропетровської та Харківської областей [9].

Незважаючи на складні умови, в яких опинилась область у період реформ, вона однією з перших в Україні перейшла від тривалого спаду до економічного зростання.

Це стало можливим через те, що були зроблені акценти на формування ефективного регіонального механізму господарської діяльності в пріоритетних галузях, а саме: лісовій та деревообробній промисловості, легкій і харчовій галузі, розвитку прикордонного співробітництва, рекреації й туризму тощо, спрямованого на стимулювання залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій в економіку, використання власного природно-ресурсного потенціалу, створення конкурентного середовища через сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. В цілому майже в усіх сферах економіки було досягнуто стабілізації. Відбулися структурні і якісні зміни, незворотний став процес утвердження ефективних форм власності [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провівши огляд наукових досліджень в цій сфері, можна помітити, що вони ведуться в основному вченими економістами, які в своїх працях переважно концентрують увагу на суто економічному аналізі

даної проблеми На відміну від них учені історики звертають свою увагу на історичне значення та вплив інвестицій на розвиток не тільки економічного, але і соціально-політичного процесу. Тож на сьогоднішній час залишається слабо вивченою складова інвестиційної політики, що впливає на історичний розвиток Закарпатського регіону.

До прикладу, в наукових роботах таких вітчизняних економістів, як: О.Болховітіновій, О.Гаврилюк, В.Гейць, М.Герасимчук, В.Мікловда, А.Пересаді, М.Чумаченко досліджуються актуальні питання в інвестиційній діяльності України. В свою чергу, різним аспектам стимулювання, залучення управління іноземними інвестиціями в останні роки присвячували свої дослідження А.Даниленко, В.Дзеніс, В.Кардаш, І.Ландарь, Ю.Чентуков; та питання регулювання, управління інвестиціями розглядалися О.Завгородньою, В.Одинець, В.Хобтою, І.Федоренко, а також регіональним аспектам активізації інвестицій, у тому числі зарубіжних, присвячували свої дослідження І.Большинська, І.Вахович, З.Герасимчук, Г.Кравчук, Ю.Полякова, В.Савченко, Ю.Чентуков, Л.Шинкарук; та питання ефективності інвестицій досліджували А.Гойко, М.Лендел, Н.Савіна, В.Соколенко, К.Пугачевська, С.Матвієнко та Я.Дроздовський і т.д.

Отож цими науковцями всебічно розглядаються економічні проблеми інвестиційної діяльності регіонів України, в тому числі і особливості регіональної інвестиційної діяльності Закарпатської області на сучасному етапі [2, с.4]. Ці питання і надалі залишаються мало висвітлені, бо під впливом змінних факторів глобального середовища та державної політики вони не є такими значущими.

Мета дослідження. Мета статті полягає у дослідженні впливу інвестиційної складової на соціально-економічний розвиток та структурні трансформації регіональної економіки. Недостатня наукова розробленість даної проблеми, що стосується значення інвестиційної діяльності на регіональному рівні в історичних умовах мінливого економічного середовища, і обумовлюється актуальністю теми цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 1 липня 2012 року з початку інвестування в економіку Закарпаття залучено 389,7 млн. дол. США (0,7% від загальноукраїнських обсягів).

Інвестиційні надходження в 1 півріччі поточного року склали 49,9 млн. дол. США.

Серед регіонів країни Закарпаття посідає 14 місце за обсягами залучених інвестицій рахуючи з початку їх реєстрації.

У розрахунку на особу по економіці області обсяг прямих іноземних інвестицій станом на 1 липня 2012 року склав 312,7 дол. США, це є 17-ий показник у рейтингу регіонів України.

В області функціонують 876 підприємств з прямими іноземними інвестиціями.

Іноземні інвестиції спрямовуються, як правило, у більш економічно розвинені регіони. Більше третини їх припадає на м. Ужгород, близько половини розміщено у містах Мукачевому, Береговому, Виноградівському та Ужгородському районах. По

залученню прямих іноземних інвестицій на душу населення станом на 01.01.06 різниця становила серед міст 6,1 раза (мінімальний м. Хуст – 195,1 дол. США, максимальний м. Чоп – 1189,0 дол. США), серед районів цей показник становив 41,2 раза (мінімальний Хустський – 16,5 дол. США, максимальний Ужгородський район – 679,3 дол. США).

Значна неоднорідність спостерігається і за територіальним розподілом інвестицій в основний капітал на душу населення. У 2005 році серед міст області різниця становила 4,1 раза, від 575 грн. у м. Хуст до 2370 грн. у м. Ужгород, серед районів – 9,2 раза – від 327 грн. у Рахівському до 2997 грн. у Воловецькому районі.

Дана диспропорція у розвитку інфраструктури негативно впливає на конкурентоспроможність територій, знижує рівень інвестиційної привабливості. Отже, наявність в області територіальних диспропорцій зумовило окреслення стратегічних завдань та конкретних заходів стосовно розвитку окремих територій у рамках кожної стратегічної цілі [3].

Протягом півроку, а саме: січень-червень 2011р. в економіку Закарпатської області іноземними інвесторами було вкладено 6,4 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерний капітал): із країн ЄС надійшло 6,0 млн. дол. США (93,9% загального обсягу), із країн СНД – 0,2 млн. дол. США (3,6%), з інших країн світу – 0,2 млн. дол. США (2,5%).

У Закарпатській області інвестування здійснювалось переважно у вигляді грошових внесків, які становили 5,0 млн. дол. США (78,3% вкладеного капіталу). У той же час зменшення акціонерного капіталу нерезидентів склало 31,3 млн. дол. США, з яких грошових внесків – 0,8 млн. дол. США, рухомого і нерухомого майна – 27,7 млн. дол. США, інших форм зменшення – 2,8 млн. дол. США

У цілому зменшення іноземного акціонерного капіталу, з урахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці тощо, за 1 півріччя 2011р. становило 11,8 млн. дол. США [4].

Інвестування економіки здійснювали суб'єкти 54 країн світу. З початку інвестування найбільші обсяги вкладено суб'єктами:

- Кіпр – 48,9 млн. дол. США (12,6% до загального обсягу);
- Сполучених Штатів Америки – 45,5 млн. дол. США (11,7%);
- Японії – 43,7 млн. дол. США (11,2%);
- Німеччини – 40,3 млн. дол. США (10,3%);
- Польщі – 38,6 млн. дол. США (9,9%);
- Угорщини – 28,4 млн. дол. США (7,3%).

На зазначені країни припадає від 31,3 до 49,0 млн. дол. США, що складає дві третини від загального обсягу прямих іноземних інвестицій вкладених в економіку Закарпатської області.

За видами економічної діяльності іноземні інвестиції розміщені наступним чином:

- промисловість – 290,1 млн. дол. США (74,4% від загального обсягу);
- транспорт та зв'язок – 29,8 млн. дол. США (7,6%);

- операції з нерухомим майном – 31,1 млн. дол. США (8,0%);
- торгівля та ремонтні роботи – 15,6 млн. дол. США (4,0%);
- діяльність готелів та ресторанів – 16,8 млн. дол. США (4,3%);
- будівництво – 2,1 млн. дол. США (0,5%);
- сільське господарство та мисливство – 2,2 млн. дол. США (0,6%);
- охорона здоров'я та надання соц. допомоги – 0,7 млн. дол. США (0,2%);
- надання комунальних послуг – 1,2 млн. дол. США (0,3%);
- фінансова діяльність – 0,2 млн. дол. США (0,0%).

Інвестиції країн-членів ЄС становлять 276,0 млн. дол. США, або 70,8% від загальнообласних обсягів. Із 27 країн ЄС інвестують економіку області 26 країн. За півроку обсяги інвестицій цих країн зросли на 48,0 млн. дол. США.

Найбільші обсяги іноземних інвестицій надійшли з:

- Німеччини – 41,7 млн. дол. США (18,5% до обсягу інвестицій ЄС);
- Польщі – 33,0 млн. дол. США (14,6%);
- Угорщини – 32,3 млн. дол. США (14,3%);
- Австрії – 32,2 млн. дол. США (14,3%);
- Італія – 17,6 млн. дол. США (7,9%).

На 1 квітня 2011 року обсяг прямих іноземних інвестицій, який надійшов з країн Вишеградської четвірки, становив 82,7 млн. дол. США, або 23,4% від загальнообласного обсягу інвестицій.

В обсягах інвестицій, що надійшли з вищезгаданих країн, частка кожної із них складає:

- 39,9% – польські, обсяг – 33,0 млн. дол. США;
- 39,1% – інвестиції з Угорської Республіки, обсяг – 32,3 млн. дол. США;
- 12,7% - інвестиції зі Словаччини, обсяг – 10,5 млн. дол. США;
- 8,3% - з Чехії, обсяг – 6,9 млн. дол. США.

На сьогодні в області нараховується 502 підприємства з інвестиціями країн Вишеградської четвірки, з них:

- 302 українсько-угорських підприємства;
- 117 українсько-словацьких підприємств;
- 64 українсько-чеських підприємства;
- 19 українсько-польських підприємств.

З країн Карпатського Єврорегіону залучено інвестицій на суму 77,8 млн. дол. США (20,0% в загальнообласних обсягах). Інвестиції збільшились протягом 6 місяців поточного року по країнах КЄ на 6,2 млн. дол. США.

Із загальної кількості підприємств області за участю іноземного капіталу (876) на країни Карпатського Єврорегіону припадає 435 підприємств, або 51,5%, з них:

Як зазначалось вище, найбільш привабливими для інвесторів за цей період стали міста Ужгород, Мукачєво, Берегово, а також Ужгородський, Берегівський та Виноградівський райони [7].

Значні обсяги іноземних інвестицій зосереджено на підприємствах промисловості – 277,7 млн. дол. США (78,8% загального обсягу прямих інвес-

тицій), у т.ч. переробної – 270,4 млн. дол. США, добувної – 1,1 млн. дол. США та з виробництва електроенергії, газу та води – 6,2 млн. дол. США. Серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги інвестицій вкладено у виробництво машин, електричного, електронного, оптичного устаткування та транспортних засобів – 96,7 млн. дол. США, інших галузей промисловості – 55,0 млн. дол. США, харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 39,9 млн. дол. США, обробка деревини та виробництво виробів з деревини – 35,3 млн. дол. США. На підприємствах сфери діяльності транспорту та зв'язку зосереджено 7,6% загального обсягу інвестицій, операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям – 5,4%, торгівлі – 3,2%, діяльності готелів та ресторанів – 2,7%.

Заборгованість підприємств за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (боргові інструменти) перед прямими інвесторами становила 69,3 млн. дол. США.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал та боргові інструменти) на 1 липня 2011р. становив 421,9 млн. дол. США [4].

Найбільші обсяги інвестицій було залучено у підприємства СЕЗ «Закарпаття» та території пріоритетного розвитку [8].

Спеціальна економічна зона (СЕЗ) «Закарпаття» діє на території Закарпатської області згідно із Законом України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» від 22 березня 2001 року №2223-III терміном на 30 років [1].

На території СЕЗ провадяться всі види підприємницької діяльності, крім прямо заборонених законодавством України [12, с. 12].

Держава відповідно до законодавства України гарантує у повному обсязі всі майнові та немайнові права інвесторів. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» не встановлює мінімальний розмір інвестицій [5].

Пік приросту іноземних інвестицій в економіку краю спостерігався у 2003-2004 роках, передусім завдяки впровадженню зазначеного законодавства про Спеціальну економічну зону «Закарпаття» та надання податкових пільг при інвестуванні на території області. У 2005 році пільги були скасовані, що зумовило спад приросту інвестування в краї [11].

Протягом 2005-2009 років внаслідок призупинення дії відповідних статей Закону України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» та Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» жодного нового інвестиційного проекту не було затверджено [6].

СЕЗ «Закарпаття» укладено 32 договори з суб'єктами підприємницької діяльності на реалізацію інвестиційних проектів, схвалених Закарпатською ОДА, на загальну кошторисну вартість 312,3 млн. дол. США, з яких 60,9 млн. дол. США – іноземні інвестиції, період інвестування більшості з яких – до 2028 року. Протягом 2005-2009 років зареєстровано два інвестиційні проекти, які так і не змогли повноцінно розпочати свою діяльність.

Станом на 01.01.2010 року спеціальна еконо-

мічна зона «Закарпаття» налічувала 16 суб'єктів підприємницької діяльності, сума заявлених інвестицій становила 300,8 млн. доларів США, фактично було залучено інвестицій на суму 257,7 млн. доларів США. Зовнішні інвестиції залучено на суму 75,3 млн. дол. США. Створено 5000 робочих місць та збережено 174 робочих місця. З початку функціонування СЕЗ обсяг реалізованої продукції склав 6 156 413,2 тис. грн., в тому числі на експорт 2 356 397,9 тис. грн. У 2009 році обсяг реалізованої продукції складав 1 598 355,9 тис. грн., у тому числі експортовано продукції на суму 823 099,6 тис. грн., передусім за рахунок продукції ТОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед», інвестиційний проект «Виробництво та збирання компонентів для електронної промисловості» (на суму 850 512,7 тис. грн.; все на експорт), ЗАТ «Єврокар», інвестиційний проект «Складання легкових автомобілів «Шкода» (на суму 3 944 027,6 тис. грн.), ТОВ «Ядзакі-Україна», інвестиційний проект «Виробництво електроустаткування для двигунів та транспортних засобів» (обсяг реалізованої продукції склав 1 695 497,0 грн.), вся продукція реалізована на експорт. Як бачимо, в Закарпатській області закладався фундамент економічного кластера в секторі автомобілебудування [13].

Як було зазначено вище, на сьогодні СЕЗ «Закарпаття» нараховує 16 суб'єктів підприємницької діяльності, 12 з них розміщуються в Ужгородському районі. Слід відзначити, що в Ужгородський район надійшли інвестиції з 22 країн світу. Найбільші обсяги іноземного капіталу залучено з Японії, США, Німеччини та Швейцарії. Завдяки цьому в районі працюють 88 підприємств, 43,0 відсотки загальної їх кількості – промислові об'єкти. По даному показнику район посідає перше місце в області.

З початку інвестиційної діяльності даними суб'єктами на території району залучено інвестицій на суму 199,0 млн. дол. США, з них за I півріччя 2011 року – 1,6 млн. дол. США, освоєно інвестицій на суму 974,9 млн. грн., у т.ч. за I півріччя 2011 року – 55,9 млн. грн., реалізовано продукції та надано послуг 17,6 млрд. грн., у т.ч. за I півріччя 2011 року – 1,4 млрд. грн., сплачено до бюджетів усіх рівнів 3363,0 млн. грн., у т.ч. за I півріччя 2011 року – 314,0 млн. грн. Реалізація проектів на території СЕЗ забезпечила створення та збереження близько 5000 робочих місць. Середньомісячна заробітна плата на цих підприємствах складає близько 2500 гривень.

За підсумками I кварталу 2011 року район продовжував залишатись лідером за обсягом інвестицій в основний капітал. Підприємствами і організаціями району за січень-березень п.р. освоєно 44,7 млн. грн., що на 19,1 % більше, ніж за відповідний період минулого року. Частка району в загальнообласному підсумку складає 15,4 %.

Обсяг інвестицій в основний капітал у розрахунку на одну особу становить 655,7 гривень. Основним джерелом фінансування стали кошти іноземних інвесторів, якими забезпечено 47,2 %

загального обсягу капіталовкладень [8].

Висновки. Отже, важливим чинником для залучення інвестиційних ресурсів є інвестиційна привабливість країни – це сукупність політичних, соціальних, інституціональних, екологічних, макро- і мікроекономічних умов функціонування національної економіки, що забезпечують стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Інвестиції становлять глибинну основу господарювання, визначаючи процес економічного зростання в цілому. На сьогодні інвестиції є важливим засобом забезпечення умов виходу з фінансово-економічної кризи, структурних перетворень в економіці, технічного розвитку, зростання якісних показників господарювання. Активізація інвестиційного процесу є одним з найбільш дієвих механізмів соціально-економічних перетворень.

Тож на сучасному етапі у забезпеченні процесів сталого регіонального економічного розвитку значна роль належить інвестиції, які є потужним чинником структурної перебудови економіки, підвищення технологічного та організаційного рівня її галузей. Розробка і реалізація сучасної регіональної інвестиційної політики в процесі забезпечення умов сталого розвитку в регіоні сприятиме гармонійному поєднанню загальнонаціональних і регіональних інтересів, ефективному використанню природно-ресурсного, людського і виробничого потенціалів з урахуванням особливостей кожної території, історичних, економічних і соціальних умов.

Та, на жаль, інвестиційний потенціал нашого регіону використовується недостатньо як у плані використання внутрішніх інвестиційних ресурсів, так і в плані управлінського, інфраструктурного, консалтингового, інформативного забезпечення зовнішнього інвестування. Це зумовлює необхідність удосконалення механізмів управління інвестиційними процесами на регіональному і місцевому рівнях. Стратегія розвитку регіону вимагає чітко вираженого інноваційно-інвестиційного пріоритету розвитку та орієнтації. Важливою складовою стратегії інноваційного розвитку регіону є стратегія фінансового забезпечення цього процесу [2, с. 199]. Система інвестування інноваційної діяльності - дієвий засіб управління її напрямками, у тому числі на рівні регіональної економіки.

Проте інвестиційний клімат загалом по Україні залишається і надалі несприятливим, що призводить до гострої нестачі інвестиційних ресурсів для структурної перебудови економіки регіонів та значних диспропорцій у рівні. Тобто, на даний час в Україні політика сприяння інвестиційним процесам ще не досягла належного рівня.

Таким чином, для подальшого економічного зростання необхідно створення сприятливих та стабільних законодавчих умов для залучення потенційних іноземних та вітчизняних інвесторів, не тільки на регіональному, але й загальнодержавному рівні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільні економічні зони в Україні (загальні дані, законодавчо-правова база, перелік та пільги). - режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=6502922
2. Дроздовський Я. П. Управління інвестиційною діяльністю в умовах ринкової трансформації економіки регіону (на матеріалах Закарпатської області) : Дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Ужгородський національний ун-т. — Ужгород, 2004. — 209 арк. : рис., табл. — Бібліогр.: арк. 181-196.
3. Економіка і господарство Закарпаття. - <http://www.carpathia.gov.ua/ua/156.htm>.
4. За півроку в економіку Закарпаття вкладено 6,4 млн. дол. іноземних інвестицій. - <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-86306-Za-pivroku-v-ekonomiku-Zakarpattia-vkladeno-64>- режим доступу: mln.dol.-inozemnykh-investoytsii
5. Закарпаття – найбільш сприятливе місце для бізнесу в Східній Європі. – режим доступу: <http://investments.uz.ua/ua/reasons-to-invest.html>
6. Інвестиційна діяльність у Закарпатській області // Закарпаття. - №2. – літо-осінь. – 2010. – С.40.
7. Ковчар О.О. Інвестиційне співробітництво Закарпатської області з країнами ЄС. – режим доступу: <http://www.tpp.uzhgorod.ua>.
8. Матвієнко С. Іноземні інвестиції в економіку Ужгородщини становлять 21% інвестицій в економіку Закарпаття. - режим доступу: <http://www.rionews.com.ua/mixed/socio/nov/>
9. Місце Закарпатської області серед інших регіонів України - <http://www.carpathia.gov.ua/ua/156.htm>
10. Підприємницьке середовище в Україні. Іноземні інвестиції та зовнішньоекономічна діяльність Закарпаття - режим доступу: http://www.cpkprojekt.ukrajina.sk/system/u21_ua.htm
11. Підприємницьке середовище в Україні/Місце Закарпатської області серед інших регіонів України. - режим доступу: http://www.cpkprojekt.ukrajina.sk/system/u21_ua.html
12. Пугачевська К. Й. Організація і підвищення ефективності діяльності спеціальних економічних зон (за матеріалами СЕЗ України). - Автореферат дисертації на здоб. наук. ступ. к.е.н. - Спеціальність: 08.06.01. - Ужгород – 2003. – 15 с.
13. Спеціальна економічна зона «Закарпаття» // Закарпаття. - №2. – літо-осінь. – 2010. – С.40.
14. Спеціальні (вільні) економічні зони та території пріоритетного розвитку на території України як шлях до залучення іноземних інвестицій і стимулювання розвитку виробництва. - режим доступу: <http://sta.gov.ua/control/uk/>
15. Стратегічне розташування. Адміністративним центром Закарпатської області є місто Ужгород. – режим доступу: <http://investments.uz.ua/ua/reasons-to-invest.html>